

Нажимидинова А.Э.

**КЫРГЫЗ БАЛДАР ФОЛЬКЛОРУ АРКЫЛУУ СТУДЕНТТЕРДИН
ЭТНОПЕДАГОГИКАЛЫК КОМПЕТЕНТТҮҮЛҮКТӨРҮН КАЛЫПТАНДЫРУУ
МОДЕЛИ**

Нажимидинова А.Э.

**МОДЕЛЬ РАЗВИТИЯ У СТУДЕНТОВ ЭТНОПЕДАГОГИЧЕСКОЙ
КОМПЕТЕНТНОСТИ НА ОСНОВАНИЕ ФОЛЬКЛОРА КЫРГЫЗСКИХ ДЕТЕЙ**

A.E. Najimidinova

**MODEL DEVELOPMENT OF STUDENT'S COMPETENCE ON THE BASIS
ETHNOPEDAGOGICAL FOLKLORE KYRGYZ CHILDREN**

УДК:372.8(575.4)(045.4)

Бул макалада жогорку окуу жайларында кыргыз балдар фольклорун окутуу процессинде болочок мугалимдердин этнопедагогикалык компетенттүүлүктөрүн калыптандыруунун жолдору, ыкмалары ачылып берилет. Автор окуу программасына кирген бир катар чыгармаларды талдайт. Макаланын жалпы мазмуну, максаты ЖОЖдордун окутуучуларына арналат.

Негизги сөздөр: фольклор, балдар фольклору, окутуу процесси, болочок мугалим, этнопедагогика, этнопедагогикалык компетенттүүлүк, калыптандыруу, окуу программасы.

В этой статье открываются пути этнопедагогических компетенций для будущих преподавателей компетенций для будущих и методы в процессе обучения детского кыргызского фольклора в ВУЗах. Автор разбирает несколько произведений, которые входят в обученную программу. Главное содержание и цель этой статьи посвящается преподавателям ВУЗов.

Ключевые слова: фольклор, детские фольклоры, учебный процесс, будущий преподаватель, этнопедагогика, этнопедагогическая компетентность, освоение, учебная программа.

This article opens the way to ethnopedagogical for future teachers and methods in the learning process of children's folklore in Kyrgyz universities. The author examines several works that are part of the curriculum. The main content and purpose of this article is dedicated to the professors.

Key words: folklore, children's folklore, the learning process, a future teacher, pedagogy, Ethnopedagogical competence development, curriculum.

Жогорку педагогикалык окуу жайларда балдар адабиятындагы фольклордук чыгармаларды окутуунун түпкү максаты - болочок мугалимдердин этнопедагогикалык даярдыгын камсыз кылуу жана этнопедагогикалык компетенттүүлүктөрүнү калып-

тандыруу милдетин кошо камтыйт десек жаңылышпайбыз.

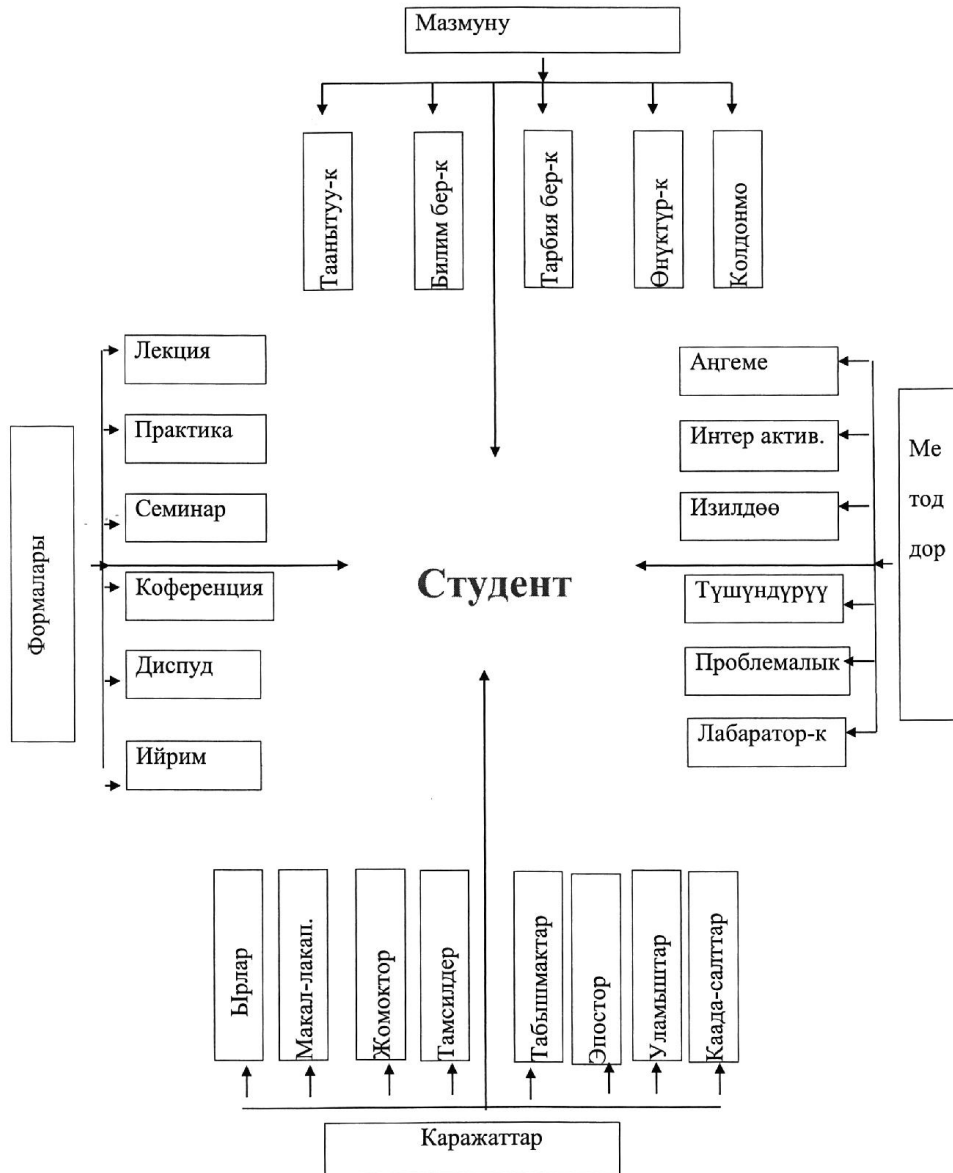
Ошондуктан, этнопедагогикалык компетенттүүлүк - бул тарыхый эс тутуму, инсандык наркнускасы жетик, өз улутунун руханий дөөлөттөрүнө сыйчыл мамилеси, аны өздөштүрүү жөндөмдүүлүгү жогору, өзүнүн өткөн менен келечекти туташтырып туруучу көпүрө катары даярдоого карата сезим туюмдары жанареалдуу иш-аракеттери менен айырмаланган инсандарды тарбиялоо жаатындагы мугалим үчүн зарыл билим, билгичтик жана көндүмдөрдүн тутуму десек туура болчудай.

Ал эми студенттердин этнопедагогикалык даярдыгы - бир тараптан инсандын этномаданий наркдөөлөттөрүн калыптандырууга багытталса, экинчи жактан чыныгы элдик мугалимдин турмуш образынын мүнөздөмөсүнө багытталуусу зарыл. [1-б.]

Балдар фольклорундагы чыгармалардын түпкү атасы – эл. [3-б.]

Мына ошол эл тарабынан жаралган балдар адабиятындагы фольклордук чыгармалардын мазмунундагы этнопедагогикалык компетенттүүлүктү калыптандырууга ылайык билимдерди тандап-иргеп алууда, эң оболу ошол билимдер болочок мугалимдин инсандыгын даярдоого, этномаданий таалим-тарбиянын милдеттерин ишке ашырууга байланыштуу кесиптик жөндөмдүүлүгүн өнүктүрүүгө, канчалык деңгээлде салым кошо алат деген маселе көңүл борборунда болушу шарт.

Ошондуктан, балдар адабиятындагы фольклордук чыгармалар аркылуу студенттердин этнопедагогикалык түшүнүктөрүн калыптандырууга ылайык буга чейинки тажрыйбабызга карап төмөндөгүдөй моделди түзүп көрдүк.

Байкалып тургандай, бул моделдин мазмунунда мына булар чагылдырылды, т.а. моделдин түзүлүшү жана компоненттери төмөндөгүлөрдөн турмакчы: биринчиси-балдар адабиятындагы фольклордук чыгармалардын мазмуну, экинчиси - ал чыгармаларды окутуунун формалары, үчүнчүсү-этномаданий түшүнүктөрүн калыптандыруунун методдору, төртүнчүсү-этномаданий билимдерин өнүктүрүүнүн каражаттары. Булардын баарынын ортосунда студент турат. Анткени, студент – тарбиянын борборунда болуу менен, тарбиянын предмети бала – экендигинин далили – дегенди түшүндүрүп турат деген ойдобуз. [114-б.]

Студенттердин этнопедагогикалык түшүнүктөрүн калыптандыруунун бул моделин иштеп чыгуу процессинде, этномаданий таалим-тарбияга негиз болгон фольклордук чыгармалардын мазмунундагы этнопедагогикалык компетенциялар менен, аны жүзөгө ашыруу үчүн интерактивдүү методдор жана усулдук иштелмелердин, дидактикалык адабияттардын, тарбиялык сааттардын, дидактикалык мате-

риалдардын, сүрөттөрдүн өз ара эриш-аркак биримдигин камсыз кылуубуз абзел.

Ошондой эле мындай моделдин ишке ашышы үчүн, окуу процессинин натыйжалуу сапаттуу болушу, ар бир предметтеги маалыматтардын студенттерге жетишине, аны терең кабыл ала билүүсүнө жараша болот. Ал үчүн ЖОЖдун окуу пландарына көңүл буруубуз керек. Окуу планы боюнча педагогика адистигине тандоо курсу катары окутулуп, анын жумушчу программалары этномаданиятык мазмунда болушу зарыл. Сапаттуу түзүлгөн жумушчу программанын негизинде студенттерге татыктуу билим бере алабыз.

Болочок мугалимдердин этнопедагогикалык компетентүүлүккө даярдоо ишинде балдар адабиятындагы илимий маалыматтардын көптүгүнө эмес, эң оболу алар балдардын ишенимдерин, нарк-нускаларын өнүктүрүүгө, өзгөртүүгө таасир көрсөтүүчү мүмкүнчүлүктөрүнө көбүрөөк көз каранды экендиги байкалып турат.

Ошондуктан, мына ушул жогоруда айтылган пикирлерден улам этнопедагогикалык компетенция жана этнопедагогикалык компетенттүүлүк деген категориялык түшүнүктөрдү өз-өзүнчө чечмелеп алсак.

Студенттердин этнопедагогикалык компетенттүүлүгүн калыптандырууда компетенциялардын өзөгүндө миңдеген муундардын акыл дарамети аркылуу нечен ирет алымчаланып-кошумчаланып, асылдандырылып, нечен кылымдык сыноолордон өтүп олтуруп азыркы абалга жеткен түптүү элдик гуманисттик идеялар жатышы зарыл.

Башка улуттар сыяктуу эле кыргыздарда да адам инсанынын моделин чагылдырган түптүү түшүнүктөр арбын. Сырт турпаты менен рухий көрөңгөсү шайкеш төгөрөгү төп инсанды “чыныгы адам”, “адамдын асылы”, “адамдын адамы” деп сыпатташкан.

Ата-бабалардын “чыныгы адам”, “адам маңызы” жөнүндөгү ой толгоолору өзгөчө фольклордук чыгармаларда кеңири чагылдырылат. Алсак, уламыш, аңыз-аңгеме, жомоктордогу Акыл Карачач, Жээрэнче чечен, Алдар көсө, Асан кайгы эпостордогу Манас, Семетей, Сейтек, Ак Балта сыяктуу элдин сүймөнчүлүгүнө айланган каармандардын образдарына этнопедагогикалык талдоо жүргүзүү, кыргыз элинин “чыныгы адам” жөнүндөгү түшүнүктөрүн ар тараптуу андап түшүнүүгө жардам берет.

Кыргыз элинде “Адам болуу” түшүнүгү тарбияга ээ болгон адамдын турмуш-тиричиликке даяр болушун өз ичине камтыйт.

Ошондуктан элибиздин бүт күч аракетин жаш муундарыбыздын “адам болуусуна” жетишүүгө багытталган. Эмесе ошол идеалдуу адамды тарбиялоого ылайык жакшы сапаттарды же этнопедагогикалык компетенттүүлүктүн критерийлерин жазып чыгабыз. Алсак,

- Улуттук тилдин нарктуулугун сактай билүүчү,
- Каада-салттарды, үрп-адаттарды өнүктүрүүчү,
- Улуттук кийимдерди барктоочу,
- Кол өнөрчүлүктү, маданий мурастарды сактай билүүчү,
- Салттуу, нарктуу, меймандос, жагымдуу,
- Эр жүрөк, мекенчил, намыскөй,
- Кайраттуу, жаратман, боордош, максаттуу,
- Гумандуу, ынтымактуу, нускалуу. ж.б.у.с.

Ушул идеяларга байланыштуу п.и.д., профессор А.Муратовдун “Аталар сөзү-Акылдын көзү” китебиндеги, [-Б.,2015-ж. -192-б.] тарбиялоо жөнүндөгү элдик билимдер жана А. Сариевдин “Кыргыздын улуттук каада - салты, үрп-адаты” [-Б.,2012-ж. -209-б.] жөнүндөгү китептеринин мазмуну аркылуу этнопедагогикалык компетенцияларды белгилеп көрөлү.

Анда “Адамдын адамдыгы мамилелерде-деген биринчи бөлүмдө бир канча элдик билимдер баяндалган.

Мисалы:

- Энеге мамиле, - Жан-жаныбарга мамиле,
- Атага мамиле, - Тилге мамиле,

- Кошунага мамиле, - Тарыхый мурастарга мамиле,
- Балага мамиле, - Илимге мамиле,
- Кыз балага мамиле, - Бирөөнүн акысына мамиле,
- Улуу-кичүүгө мамиле, - Мусапырга жана конокко мамиле,
- Адамга мамиле, - Өмүргө мамиле,
- Устатка мамиле, - Өлүмгө мамиле.

“Адам көркү - адепте” деген экинчи бөлүмдө адептүүлүк жөнүндөгү элдик билимдер жазылган.

- Мисалы:
- Конок күтүү адеби,
 - Саламдашуу адеби, - Үй-бүлө адеби,
 - Коштошуу адеби, - Кийим адеби,
 - Сүйлөшүү адеби, - Дос күтүү адеби,
 - Угузуу адеби, - Акыл- парасаттуу болуу адеби,
 - Дене-бойду чыңоо адеби, - Оорулууну көрүү адеби,
 - Аманатка кыянат кылбоо адеби, - Адалды араман айырмалаш адеби.

“Адам болуу - аста-аста, акмак болуу-бир паста” деген үчүнчү бөлүмдө ар бир кыргыз жаштарына керектүү кыргыз элинин карыбас идеялары, билимдери жазылган.

Мисалы:

- Кичипейилдик, - Тооба кылуу,
- Боорукердик, - Ачууга алдырбоо,
- Сабырдуулук, - Сүткорлук,
- Иштемчилдик, - Араккорлук,
- Убал.

Ал эми жазуучу А.Сариевдин “Кыргыздын улуттук каада-салты, үрп адаты” деген китебинде элдик каада-салт, үрп-адаттар топтолгон. Алсак, элдин арасына кеңири тараган тарбиялык насыяттар, алкыштар жана бири-биринен кечирим суроо, ата-эзелердин балдарына карата айтылчу тилектер. Ошону менен бирге, балага ат коюу, бешикке салуу, тушоосун кесүү эрежелери жазылган. Андан кийин кудайга ар кайсы маселелер боюнча кайрылуучу сөздөр, адам каза тапканда зыйнатын кантип өткөрүү керектиги, адамдардын бири-бирине болгон милдеттери жөнүндө автордун алгылыктуу ойлору берилген. Ошентип, бул түшүнүктөрдү жан дүйнөсүндө алып жүргөн жана күндөлүк турмуш практикасында колдонуп жашаган адам албетте этнопедагогикалык компетенттүү адам түшүнүгүнүн моделин көзгө элестетет.

Демек, компетенция, компетенттүүлүк туурасындагы жогорудагы ойлордон улам, кыргыз элинин жашоо философиясындагы улуттук ыйык идеялар, жашоо принциптери кыргыз элинин каада-салттарында, үрп-адаттарында болгондуктан аны өнүктүрүп, жайылтуучу болочок мугалимдин этнопедагогикалык компетенттүүлүгүнүн мазмуну булар менен аныкталарын байкайбыз:

- жаш муундардын элдик педагогикалык рухий-ыймандык нарк-дөөлөттөрдү сактоого, окуп-үйрөнүүгө, иликтеп-изилдөөгө жана жайылтууга ынтызарлыгын андан нары өнүктүргөн;

- элдин жашоо турмушун, улуттун кулк-мүнөзү, менталдык - психологиялык сапаттары, педагогикалык көз-караштары, тарбия-тажрыйбалары, адептик-этикалык салттары жөнүндөгү илимий билимдерин иретке салган, кемчилигин толуктаган;

- элдик педагогикалык дөөлөттөрдү тынымсыз өнүгүү абалында түшүнүү жана этномаданий таалим-тарбия жумуштарын долбоорлоодо эски менен жаңынын элементтерин дайыма терең талдап кылдат эске алууга умтулган;

- этномаданий таалим-тарбия жаатындагы программалык, дидактикалык материалдарды түзө билүү боюнча тажрыйбалуу;

Азыркы учурда жогорку билимдүү адистерди даярдоо жөнүндө сөз болгондо “компетенттүүлүк” жана “компетенция” деген түшүнүктөр кеңири колдонулууда.

Эмесе алардын маани-маңызын карап көрөлү. “Компетенция” термини латын тилинен алынып “competentia” - жетүү, дал келүү, туура келүү дегенди түшүндүрөт.

Ал эми энциклопедиялардагы түшүндүрмө сөздүктөрдө, профессионалдык билим берүү боюнча сөздүктөрдө компетенцияга төмөндөгүдөй аныктамалар берилет: а) кимдир бирөөлөрдүн кайсы бир суроолордун тегерегинде жакшы кабардар болушу; б) тигил же бул тармактагы терең билимдер жана тажрыйбалар; в) кайсы бир кызматтагы адамдын ыйгарым укуктары деп жазылса. С.И.Ожеговдун орус тилинин түшүндүрмө сөздүгүндө “компетенция” - кимдир бирөөлөрдүн кайсы бир суроолордун тегерегинде жакшы кабардар болушу, кимдир бирөөлөрдүн мүмкүнчүлүктөрүнүн, укуктарынын чеги. [интер. бул.]

Ал эми компетенция түшүнүгү TUNING проектинде ылайык төмөндөгүлөрдү камтыйт;

- Билүү жана түшүнүү (теориялык билим жана билүү, түшүнүү) жөндөмдүүлүктөрү;

- Кандай иш аракет кылууну билүү (билимдерди конкреттүү, профессионалдык кырдаалдарда колдоно билүү);

- Эмне кылууну билүү (баалуулуктар, кабыл алуунун жана социалдык тиричиликтин бир бөлүгү катары); [22-27-б.]

Эми компетенттүүлүк терминине токтолсок мындай: компетенттүүлүк аныкталган социалдык, профессионалдык статустагы адамдын билими, билгичтик жана тажрыйбаларынын ал аткарып жаткан маселелердин татаалдык деңгээлине туура келүү өлчөмү. [№43.]

Демек, компетенттүүлүк - бул адистин интеллектуалдык, психологиялык, моралдык жана ишмердик абалы. Ошол аркылуу анын канчалык билим алгандыгы, көндүмдөргө ээ болгондугу, тажрыйба топтогондугу, башкалардын ишмердүүлүгүн өзүнө сиңиргендиги, маалыматтар менен куралдангандыгы жана аларды кандайча колдоно алаары менен аныкталат. [61-б] Ал эми, Россиялык окумуштуу А.В.Хуторской “компетенттүүлүк” жана “компетенция” түшүнүктөрүн бир аз өзгөчөрөөк бөлүштүрөт. “Компетенция” латын тилинен (“kompetentia”) которгондо адам таанып билүүгө жана тажрыйбага ээ болгон маалыматы бар суроолордун чөйрөсүн түшүндүрөт. “Компетенттүүлүк” - бул адамдын ишмердүүлүк предметине жана ага болгон мамилесин камтыган тийиштүү компетенцияга ээ болуусу. [17-

18-б.] Ошону менен бирге түйүндүү компетенциянын жети тобун да бөлүп караган. Алар:

1. Баалуулук-маанилик компетенциялар.

2. Жалпы маданий компетенциялар.

3. Окуп-таанып билүүчүлүк компетенциялар.

4. Маалыматтык компетенциялар.

5. Коммуникативдик компетенциялар.

6. Социалдык-эмгектик компетенциялар.

7. Инсандын өзүн-өзү жакшыртуу компетенциялары. [128-б.]

Аталган компетенциялардын ичинен улуттук жана жалпы адамзаттык маданияттан кабардар болууну камсыз кылуучу, адамдын руханий-маданий жашоосунун жана үй-бүлөлүк, социалдык, адам турмушундагы илим жана диндин ролу менен байланышкан, салттардын өзөгүн түзүүчү жалпы маданий компетенция жаштардын этнопедагогикалык компетенттүүлүгүн калыптандырууга мүмкүнчүлүк түзөт десек болчудай.

Мындай компетенцияларга ээ болуу, башка адистер сыяктуу эле башталгыч билим берүүнүн усулчусу адистигине ээ болгон жаштардан да талап кылына турган принциптерден болууда

Ошентип этнопедагогикалык компетенция жана этнопедагогикалык компетенттүүлүк деген категориялык түшүнүктөр, учурда зарылдыгы жана нравалык категория катары кабыл алынышы керек. Адамзатка белгилүү ар бир этномаданий нарк дөөлөттөр педагогикалык максатта колдонууга арзыйт.

Андай болсо, биз учурда педагогикалык ЖОЖдордо балдар адабиятын окутуу процессинде жалпы эле компетенция жана компетенттүүлүк маселелерине таянуу менен, болочок мугалимдерди даярдоодо мына ушундай багыттарды кармануубуз керек. Ал багыттар жогоруда айтылган модели көрсөтүлдү.

Адабияттар:

1. Алимбеков.А.”Жогорку педагогикалык окуу жайларда этнопедагогикалык билим берүүнүн мазмунун иштеп чыгуунун теориялык негиздери”.- Б., 2002. 1-б.
2. М.Сулайманов. “Кыргыз балдар адабиятынын тарыхы”. - Ош.1992-ж. – 3-б.
3. Т.Н.Каранова “ЖОЖдордун педагогикалык факультеттеринде балдар фольклору аркылуу студенттерди окуучуларга атуулдук тарбия берүүгө үйрөтүү жолдору” дисс. Б., 2012-ж. – 114-б.
4. А.Муратов. “Аталар сөзү – акылдын көзү”. Адеп-ангемелери.- Кошумча 2-бас. – Б.: “Айат”, 2015.-192 б.
5. А.Сариев. “Кыргыздын улуттук каада-салты үрп-адаты”. – Б.,2012.-209 б.
6. Интернет материалдары. Сайт: festival.lseptember.
7. Социальные компетентности выпускников вузов в контексте государственных образовательных стандартов высшего профессионального образования и проекта TUNING/ И.А.Зимняя, М.Д.Лаптева, Н.А.Морозова // Высшее образование сегодня.-2007.№11.-С. 22-27.
8. Сущность компетентного подхода в образовании. МОУ “Начальная общеобразовательная школа”.№43.
9. А.Муратов. “Кыргыз адабиятын окутуу: теориясы жана практикасы”.-Б.,”Турар”,2013.-61-б.
10. Т.А.Абрахманов, М.А.Ногаев “Азыркы билим берүүдөгү компетенттик мамиле”.-Б., 2013. 17-18-128-б.

Рецензент: д.пед.н., профессор Рысбаев С.К.